

mahiyetleriyle ilgili araştırma yapmanın gerekli olduğunu düşünerek, hristiyan mütefekkirlerin gerek Tanrı gerekse Hz. İsa hakkındaki inançlarının bätıl olduğunu ortaya koymak üzere bu eserini kaleme almıştır.

el-Fânk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik bir mukaddime ile dört bölümden oluşmaktadır. Müellif her bölümde bir İncil olmak üzere dört İncil'in tahlilini yapmakta ve İnciller arasındaki tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. Mukaddime de hristiyanların inançları hakkında, İzzeddin el-Muhammedî'nin *el-Fâşıl beyne'l-hak ve'l-bâtıl* adlı eserinden naklen bilgi vermekte, Âlûsî'nin *el-Cevâbü'l-fesîh limâ leffeğahû* 'Abdülme-sîh'inden de iktibaslarla bulunmaktadır. Kutsal kitaplar külliyatına dair hristiyanların farklı düşüncelerini nakleden yazar bu ihtilâflara delil olarak Origene, Eusebius, St. Jérôme'un görüşlerini aktarmakta, apokrif denilen İnciller hakkında bilgi vermektedir. İnciller'in Hz. İsa'dan sonra tedvîn edildiğini, bu yüzden pek çok yanlışın karışmış olduğunu, hatta çeşitli dönemlerde yapılan tercüme ve neşirlerde farklılıklar bulunduğunu ifade eden yazar, bu tür mukayeseler ve Kitâb-ı Mukaddes'ten iktibaslar için 1848'de Londra'da basılan Kitâb-ı Mukaddes ile 1884'te Beyrut'ta neşredilen Arapça tercümeyi esas aldığı belirtilmektedir.

Müellif eserinin büyük bir kısmını birinci bölümde tahlil ettiği Matta İncili'ne ayırmıştır (s. 19-316). Batı kaynaklarına dayanarak Matta İncili'nin İbrânîce yazıldığını, daha sonra Grekçe'ye tercüme edildiğini, bugün İbrânîce nüshanın mevcut olmayıp Grekçe nüshanın muteber kabul edildiğini söyleyen yazar, bu İncil'i Grekçe'ye çeviren mütercimmin pek çok noktada metni tahrif ettiğini kaydetmektedir. Matta İncili'nin 27. babını tahlil ederken Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine dair hristiyan inancını aklî ve naklî delillerle çürütmeye çalışmaktadır. İkinci bölümde Markos İncili'nin yazarı ve yazılış tarihi hakkında bilgi veren müellif, bu İncil'in çeşitli bablarını tahlil ederek diğer İnciller'le karşılaştırmaktadır. Üçüncü bölümde Luka İncili'nin yazarı ve yazılış tarihi konusunda hristiyanlar arasındaki ihtilâflar nakledilmekte, çeşitli babları tahlil edilerek çelişkileri ortaya konmaktadır. Yuhanna İncili'nin ele alındığı dördüncü bö-

lümde bu İncil'in yazarı ve yazılış tarihi hususunda farklı görüşlerin bulunduğu belirtilir; daha sonra İncil'in muhtevastaki çelişki ve tutarsızlıklar anlatılır. Bu arada **faraklit*** meselesinin tahlili yapılarak Yuhanna İncili'ndeki faraklitin Hz. Muhammed olduğu sonucuna varılır.

Bâcêcizâde eserini yazarken İslâm ve hristiyan kaynaklarından faydalanmış ve bunları eserinde zikretmiştir. İslâmî kaynaklar arasında Rahmetullah el-Hindî'nin *İzhârü'l-hakık*'ı, Hüseyin el-Cisr'in *Risâletü'l-Hamîdiyye*'si, İzzeddin el-Muhammedî'nin *el-Fâşıl beyne'l-hak ve'l-bâtıl*'ı, Âlûsî'nin *el-Cevâbü'l-fesîh*'i; hristiyan kaynakları arasında ise Adam Clarke, J. A. Fabricius, N. Lardner, Nevfel b. Ni'metullah b. Circis'in eserleri sayılabilir. Müellif İnciller'in yazarları, yazılış tarihleri, bugün nisbet edildikleri şahıslara aidiyetleri hususundaki bilgileri Batılı Kitâb-ı Mukaddes tenkitçilerinden nakletmekte, verdiği bilgilerden Batı'da bu konudaki en son ilmî çalışmalardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

el-Fânk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik 1322'de (1904) Kahire'de, kenarında Şehâbeddin el-Karâfî'nin *el-Ecvibetü'l-fâhire* 'ani'l-es'ileti'l-fâcire ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Hidâyetü'l-hayârâ fî ecvibetü'l-yehûd ve'n-naşârâ* adlı eserleriyle birlikte yayımlanmış, daha sonra Ahmed Hicâzî es-Sekkâ'nın ta'likiyle tekrar basılmıştır (Kahire 1407/1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Bâcêcizâde, *el-Fânk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik*, Kahire 1322/1904; *İzâhu'l-meknûn*, II, 153; Osmanlı Müellifleri, I, 247; Serkis, *Mu'cem*, I, 507; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 665; II, 126, 506; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 139; Gorgis Avvâd, *Mu'cemü'l-mu'ellifine'l-İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, II, 243; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 307; Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konuya 1989, s. 89-91.

MEHMET AYDIN

FÂRİKİ

(الفارقي)

Ebû Nasr el-Hasen b. Esed
b. el-Hasen el-Fârikî
(ö. 487/1094)

Nahiv ve lugat âlimi,
edip ve şair.

Doğum tarihi, çocukluk yılları ve tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Diyarbakir'in bir bölgesi olan Meyyâfârikin'den olduğu ve hayatının uzun bir

devresini burada geçirdiği için Fârikî nisbesiyle tanındı. Gerek kendi gözlemleri gerekse bazı yakın dostlarının kadınlarla ilgili olarak yaşadığı acı tecrübelerin verdiği ürküntü sonucu hiç evlenmemiştir. Fârikî bu hususa şiirlerinde de yer vermiştir.

Siyasî hayatı hareketli fakat sıkıntılar içinde geçen Fârikî'nin, Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Diyarbakir'in bir bölgesi olan Âmid'de divan işlerini yürüten zimmetine para geçirmesi sebebiyle Vezir Nizâmülmülk ile araları açıldı ve ağır cezaya çarptırılarak hapsedildi. Diyarbakir Emîri Mansûr b. Mervân'ın veya onun veziri hristiyan tabip Ebû Sâlim'in yardımı ile hapisten kurtulunca Meyyâfârikin'e gitti. Burada verdiği derslerle tanınıp öğrencilerinden ve cahil halk kesiminden birçok taraftar kazanınca emirliğini ilân etti. Bölgenin hâkimi Mansûr b. Mervân kendisini tanıyarak 486 (1093) yılı başında Muhyiddevle İakabı ile vezir yaptı ve böylece Meyyâfârikin'i de hâkimiyetine aldı. Bir süre sonra Melikşah'ın kardeşi Tutuş Meyyâfârikin'i fethedince Emîr Mansûr b. Mervân Tutuş'un veziri Ebû'n-Necm'in yardımıyla ölümden kurtulabildi; Fârikî ise Halep'e kaçtı. Selçuklu Sultanı Tutuş 487 (1094) yılında Halep, Harran ve Urfa'yı da fethederek Harran'a yerleşti. Vatan hasretine dayanamayan Fârikî Sultan Tutuş'un hizmetine girmek üzere Harran'a geldi ve hükümdara kaside sundu. Ancak sultana, Fârikî'nin daha önce Meyyâfârikin'i Mansûr b. Mervân'a teslim eden kişi olduğu hatırlatılınca onu öldürttü. Bazı kaynaklarda Fârikî'yi Mansûr b. Mervân'ın öldürttüğü kaydediliyorsa da (Yâkût, VIII, 61; Kütübî, I, 322) bu rivayet tarihî olaylara uygun düşmemektedir. Nitekim kendisi de bir beytinde Halep'te vatan hasretiyle göz yaşı döktüğünü, fakat Harran'da öldürüleceğini belki de bir önseziyle ifade etmiştir.

Zamanının büyük şairlerinden olan Fârikî akıcı bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde edebî sanatlara çok yer vermiş, özellikle cinas ve lüzûm-ı mâlâyelzem sanatlarını fazlaca kullanmıştır. Sanatını revî ve ka-fiyeleleri sağlam, ince ve latif duygularla işlemiştir. On beş beyitlik bir şiirinde kafiye olarak getirdiği "ayn" kelimesini on beş değişik anlamda kullanması onun cinas sanatındaki gücünü göstermektedir (Yâkût, VIII, 61-63; Hilâl Nâcî, s. 116-

118). Şiirlerinin çoğunda aşk, ayrılık, hasret, acılara sabır, hayattan şikâyet, üzüntü ve vefasızlık gibi temalarla yer vermekle birlikte şarap (hamriyyât) ve hikmetle (hikemiyyât) ilgili parçalarına da rastlanmaktadır. Hilâl Nâcî onun aşk şiirlerini, başta Dellâülkütüb'ün *Lüme-hu'l-mulah'* olmak üzere Zerkeşî'nin *Üküdü'l-cümân'*, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *el-Harîdetü'l-kaşr'* gibi edebî eserlerle Yâkût'un *Mu'cemü'l-üdebâ'* adlı eseri, İbn Şâkir el-Kütübî'nin *Fevâtü'l-Vefeyât'*, Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât'* gibi biyografi kitaplarından derlemiştir. Kafiyelerine göre alfabetik 380 beyitten oluşan bu eser, *el-Hasan b. Esed el-Fârikî hayâtühü ve ş-şabâbe min ş-rihi* adıyla yayımlanmıştır (Riyad 1398/1978). Hayatından bahseden kaynaklarda, ayrıca edebî eserlerde şiirlerinden çok sayıda parçalar bulunan Fârikî'nin müstakil divanı da vardır. Aynı zamanda iyi bir nahiv âlimi olduğu için Nahvî nisbesiyle de anılan Fârikî eski şiirlerdeki zor beyitleri çözmekte usta idi.

Eserleri. 1. *el-İfşâh fî şerhi ebyâtin müşkileti'l-i'rab*. Kaynaklarda *el-İfşâh fî'l-'avîş*, *Şerhu'l-ebiyâtî'l-müşkileti'l-i'rab*, *el-İfşâh 'an (fî) ebyâtin müşkileti'l-izâh*, *el-İfşâh fî şerhi ebyâtin müşkile* adlarıyla da geçen eser, ihtiva ettiği lugazlardan dolayı veya nazım zaafı gibi sebeplerle mânası muğlak ve i'rabı güç olan 256 beyti açıklamaktadır. İlk defa Saîd el-Efgânî tarafından yayımlanan eser, sadece Paris nüshasına dayanan bu neşrinde yanlışlıkla Ebû'l-Hasan er-Rummânî'ye nisbet edilerek *Tevcihü i'râbi ebyâtin mülğazeti'l-i'rab* adıyla yayımlanmıştır (Dımaşk 1377/1958). Paris nüshası ile birlikte Medine (Arif Hikmet) ve Kahire (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye) nüshalarının da karşılaştırılmasıyla Bıngazi Üniversitesi'nde yapılan ikinci neşrinde (1394) bu hata düzeltilmiştir. 2. *Şerhu'l-Lüma'*. İbn Cinnî'nin nahve dair *el-Lüma'* adlı eserinin şerhidir. Müellif *el-İfşâh*'ın birçok sayfasında bu eserin söz etmektedir (bk. s. 78, 219, 231, 322, 365). 3. *Dîvân*. Tahran'da Millî Kütüphane'de (nr. 276) şerhiyle birlikte bir nüshası mevcuttur.

Fârikî'nin bunlardan başka *Kitâbü'l-Hurûf* (*el-İfşâh*, s. 62, 200), *Kitâbü'l-El-gâz* (İbnü'l-Kiftî, I, 297; Kütübî, I, 321) ve *ez-Zebed fî ma'rifeti külli aḥad* (*Hediyetü'l-ârifin*, I, 277) adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ebû Nasr el-Fârikî, *el-İfşâh fî şerhi ebyâtin müşkileti'l-i'rab* (nşr. Saîd el-Efgânî), Beyrut 1400/1980, nâşirin mukaddimesi, s. 5-41; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, VIII, 54-75; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, Kahire 1986, I, 294-298; İbnü's-Sâbûnî, *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl*, Beyrut 1406/1986, s. 199; Abdülbâkî b. Abdülmeccid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fî terâcimi'n-nuḥât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmeccid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 85-86; Zehebî, *A'lamü'n-nübela'*, XIX, 80-81; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 321-324; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 401-404; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 143; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 500; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyûnû'l-mu'elleft* (nşr. Mahmûd el-Fâhûrî), Halep 1982, I, 267; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1563; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut, ts. (Dârü lhyâi't-türâsi'l-Arabî), III, 380; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cenân* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Tahran 1391, III, 84; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 194-195; *İzâhu'l-meknûn*, II, 43; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 277; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, III, 206; Ziriklî, *el-A'lam*, II, 198; Osman Turan, *Seçuk-lular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 204; Hilâl Nâcî, *el-Hasan b. Esed el-Fârikî*, Riyad 1398/1978; Muhammed İbrâhim el-Bennâ, "el-İfşâh fî şerhi ebyât müşkileti'l-i'rab", *MMMA* (Kahire), XXIV/2 (1978), s. 347-381; Âzertâş Âzernûş, "İbn-i Esed-i Fârikî", *DMBİ*, III, 10-11.

RECEP DİKİCİ

FÂRİS eş-ŞİDYÂK

(فارس الشدياق)

Ahmed Fâris b. Yûsuf b. Mansûr
(ö. 1305/1887)

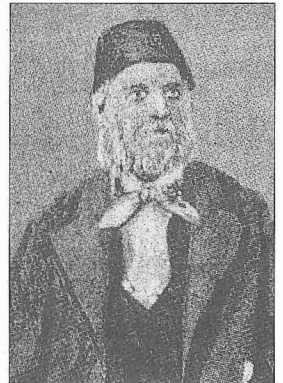
Modern Arap edebiyatının
önde gelen temsilcilerinden, şair,
gazeteci ve yazar.

XIX. asrın ilk yıllarında Cebelilübnan'ın Aşkût köyünde doğdu. Önemli şahsiyetler yetiştiren köklü ve tanınmış bir Mârûnî ailesine mensuptur. İlk öğrenimini köyünde yaptıktan sonra Kirsûvân'daki Aynivereka Medresesi'ne girdi ve Arapça'dan başka Süryânîce, mantık, hristiyan ilâhiyatı okudu; bir yandan da özel olarak Türkçe'ye ve hat sanatına çalıştı. On beş yaşında iken babasının ölümü üzerine, bulunduğu bölgede henüz matbaa işleri fazla gelişmediği için bir süre kitap istinsahı ile uğraştı. Bir ara ticaretle ilgilendiyse de başarılı olamayınca yeniden istinsah işine döndü. Bu sıralarda Amerikalı misyonerlerle tanışarak Mârûnîlik'ten Protestan mezhebine geçen ağabeyi Es'ad'ın Mârûnî rahipleri tarafından işkenceyle öldürülmesi onu çok etkiledi; bu sebeple din adamlarına karşı duyduğu nefreti hemen bütün yazılarında görmek mümkündür. Hatta kendisi ifadesine göre daha sonra İslâm di-

nine girmesinde bu hadisenin de büyük etkisi olmuştur. Bu durumda Lübnan'da barınamayacağını anlayan Fâris, Amerikalı misyonerlerin daveti ve yardımı ile bir süre İskenderiye'de kaldıktan sonra 1826 yılında Malta'ya gitti ve orada İngilizce öğrendi. 1828'de Kahire'ye geçerek burada bir taraftan misyoner okullarında Arapça dersleri verirken bir taraftan da klasik tahsilini tamamlamaya çalıştı ve bu arada *el-Vekâ'i'u'l-Mışriyye* gazetesine de yazılar yazdı. Kahire'de iken Suriyeli Mârûnî bir ailenin kızıyla evlendi, bu ilk evliliğinden iki oğlu oldu; bunlardan biri ölmüş, Selîm adındaki oğlu ise yıllar sonra kendisiyle birlikte İstanbul'da haftalık *el-Cevâ'ib* gazetesini çıkarmıştır.

1834'te misyoner matbaasında çalışmak ve öğretmenlik yapmak üzere yeniden Malta'ya gitti. On dört yıl kadar burada kaldıktan sonra şarkiyatçı Samuel Lee'nin başkanlığında yapılan *Kitâb-ı Mukaddes* tercümesi çalışmalarına katılmak üzere Londra'ya davet edildi. Londra'da bulunduğu zaman zarfında birçok defa Paris'e gidip geldi ve bu seyahatler sırasında Fransızca'sını da geliştirdi; böylece ana dili Arapça'dan başka daha önce öğrendiği Süryânîce, Türkçe ve İngilizce'nin yanında Fransızca'yı da elde etmiş oldu. Bu sırada birinci eşinden ayrılarak bir İngiliz hanımla evlendi.

1846'da Tunus Beyi Ahmed Paşa Fransa'ya gelmiş ve Paris, Marsilya gibi başlıca şehirlerdeki fakirlere büyük ihsanlarda bulunmuştu. O yıllarda Londra'dan tekrar Malta'ya geçmiş olan Fâris eş-Şidyâk, bu tutumundan dolayı beyi övmek amacıyla Kâ'b b. Zühre'nin Hz. Peygamber için söylediği "Bânet Suâd" kasideini tanzir eden bir kaside yazdı. Bu şiiri çok beğenen Ahmed Paşa onu Tunus'a davet etti, Tunus'a gelince de ona

Fâris eş-Şidyâk